

Н. В. Ортинська

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
кандидат юридичних наук, асистент
кафедри адміністративного та інформаційного права

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОСВІТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

© Ортинська Н. В., 2016

У статті розглянуто питання культурних прав неповнолітніх. Акцентовано увагу на особливостях реалізації права на освіту неповнолітніми підліткового віку. Звернуто увагу на автономність реалізації цього права. Стаття ґрунтується на результатах опитування неповнолітніх.

Ключові слова: неповнолітні, культурні права, право на освіту, реалізація.

Н. В. Ортинская

ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВА НА ОБРАЗОВАНИЕ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ПОДРОСТКОВОГО ВОЗРАСТА

В статье рассматриваются вопросы культурных прав несовершеннолетних. Акцентируется внимание на особенностях реализации права на образование несовершеннолетними подросткового возраста. Обращено внимание на автономность реализации данного права. Статья основывается на результатах опроса несовершеннолетних.

Ключевые слова: несовершеннолетние, культурные права, право на образование, реализация.

N. V. Ortynska

FEATURES OF THE RIGHT TO EDUCATION OF MINORS

The article deals with the cultural rights of minors. It addresses the specifics of the right to education of underage teenagers. The autonomy of realization of said right is highlighted. The article is based on a survey of minors.

Key words: minors, cultural rights, the right to education, realization.

Постановка проблеми. Неповнолітній потребує захисту та охорони, проте підлітковий вік характеризується не тільки цією потребою. Неповнолітні потребують самореалізації, права активної дії, розуміння їхньої внутрішньої сутності, ідеології, поглядів та уподобань. Культурні права для них не є другорядними. Саме вони допомагають реалізувати підлітковий потенціал.

Концепція культурних прав є відносно новою. У минулому культура була як дещо само собою зрозуміле. Про неї говорилося у межах політичних прав індивіда, свободи віросповідання або свободи думки і слова. У ході розвитку концепції політичних прав було визнано існування “економічних прав” – права на працю, на відпочинок, на соціальне забезпечення. Згодом юридична думка постала перед необхідністю створення концепції культурних прав. Зростання актуальності концепції культурних прав має численні причини, серед яких дедалі зростання у світі індустріалізації і механізації [1, с. 43]. Культурні права неповнолітніх створюють цілісну систему. Вони виступають суб’єктивними правами неповнолітнього не тільки у культурній, але й в духовній сфері, забезпечують розвиток суспільства та державності, створюють моральну основу для реалізації індивідуальності неповнолітнього. Правове закріплення культурних прав має важливе

значення, оскільки їх реалізація сприяє особистісному становленню неповнолітнього як члена суспільства, гарантує духовний розвиток неповнолітнього та формує його духовний світ.

Аналіз досліджуваної проблеми. Проблематику, пов'язану з особливими правами дитини, досліджували фахівці в галузі юриспруденції, серед яких, зокрема Н. Крестовська, Л. Кривачук, Н. Оніщенко, Н. Опольська, О. Скакун та інші. Питаннями теоретико-правового розуміння культурних прав займалися І. Жаровська, А. Колодій, О. Петришин, М. Цвік та інші. Проте, враховуючи широкомасштабність проблематики та новітні тенденції її правового регулювання, ряд все ще є низка недосліджених теоретичних проблем, серед яких культурні права неповнолітніх неповнолітніх.

Метою статті є аналіз культурних прав в аспекті їх реалізації неповнолітніми особами підліткового віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Звернімо увагу на дуальний характер культурних прав. Треба відзначити, що між юридичним правом та становищем особистості у вимірі культурних прав і свобод існує подвійний зв'язок. З одного боку, реальні статус та становище людей у цій сфері впливають на формування юридичних норм. З іншого – простежується зворотний вплив, коли юридично встановлені норми та гарантії, що закріплені в чинних нормативно-правових актах різного рівня, скеровують розвиток культури суспільства та особистості у бажаному для держави напрямі й активно формують правосвідомість та правову культуру щодо реалізації культурних прав і свобод людини [2, с. 80]. Культурні права сприяють не тільки внутрішньому розвитку особистості, але й виступають запорукою існування та розвитку народу та державності.

Дослідник В. Акуленко розглядає культурні права людини, громадянина і народу як можливості, гарантовані державою щодо збереження й розвитку національно-культурної самобутності, доступу до матеріально-духовних надбань людства, їх засвоєння й використання, здобуття освіти [3, с. 7].

Основні культурні права перелічені в Загальній декларації прав людини і Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права. До них належать: право на освіту, право на доступ до культурних цінностей, право вільно брати участь у культурному житті суспільства, право на творчість, право на користування результатами наукового прогресу і їх практичного застосування та інші. Позитивно, що міжнародна спільнота цивілізованих народів не тільки розробила мінімальні стандарти культурних прав, але й створила дієву міжнародну інституцію з метою їхньої охорони та захисту. 4 листопада 1946 р. створено спеціалізовану установу при ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО).

Науковці розширюють систему культурних прав вміщуючи в неї: право на освіту; право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності; право особи на вільний і всебічний розвиток та користування рідною мовою [4].

Ключовим правом для неповнолітнього є право на освіту. Освітній рівень забезпечує всі сфери життєдіяльності, зокрема духовну та виробничу складову. Саме освітня реалізація є поштовхом до реформування країни, соціально-економічної стабільності, індивідуального зростання та фінансово-побутового забезпечення, сприяє у розвитку політичної та правової культури громадян, долає нігілістичні прояви у соціумі та сприяє удосконаленню державно-владного апарату.

Немає жодних сумнівів у тому, що освіта й робота у суспільстві знань зіллються в єдність, а тому під час первинного навчання дітей і молоді в середніх і вищих школах їх треба готувати до перспективи обов'язковості подальшого цілеспрямованого саморозвитку впродовж усього життя. До того ж, демократичні засади навчального процесу і демократичний устрій суспільства знань вимагатимуть від системи освіти формування автономних і відповідальних особистостей, спроможних до критичного мислення і правильного вибору і власного шляху розвитку, і його безперервних змін під впливом комплексу з індивідуальних обставин і швидкозмінного ринку праці [5, с. 287].

Право на освіту неповнолітніх реалізується шляхом забезпечення можливості доступу до освітніх послуг та отримання якісних знань умінь та навичок.

Право на освіту вважається пріоритетним і в міжнародних актах. Вперше на міжнародно-правовому рівні право на освіту було закріплено в ч. 1 ст. 26 Загальної декларації прав людини і та отримало подальшого розвитку в ч. 1 ст. 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. Також слід згадати Принцип 7 Декларації прав дитини, ст. 28, 29 Конвенції про права дитини; ст. 2 Першого протоколу Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод; ст. 17 Переглянутої Європейської соціальної хартії; ст. 13 Сан-Сальвадорського протоколу до Американської конвенції про права людини; ст. 17 Африканської хартії прав людини і народів; ст. 11 Африканської хартії прав і добробуту дитини тощо. Міжнародні стандарти права на освіту наступні: безкоштовна і обов'язкова, принаймні на початкових стадіях; сприяння розвитку різних форм середньої освіти, як загальної, так і професійної освіти; вищий рівень має бути доступний на основі повної рівності і залежно від здібностей кожного; освіта, яка сприяла б її загальному культурному розвитку; забезпечити повноцінний розвиток дитини, її талантів, розумових і фізичних здібностей; рівність можливостей розвинути свої здібності; свобода батьків обирати школи для своїх дітей і забезпечувати релігійне і моральне виховання дітей відповідно до власних переконань.

Національне законодавство щодо права на освіту активно реформується, однак в ньому закладені основні стандарти, що відповідають міжнародному рівню. Наприклад, Стаття 53 Конституції України вказує, що кожен має право на освіту. Також, відповідно до Національної доктрини розвитку освіти в Україні для всіх громадян незалежно від національності, статі, соціального походження та майнового стану, віросповідання, місця проживання та стану здоров'я забезпечується рівний доступ до якісної освіти. Реалізація зазначеного права передбачає прозорість, наступність системи освіти всіх рівнів, гнучке врахування демографічних, соціальних, економічних змін [6]. Існує спеціальне законодавство залежно від освітнього рівня.

Дослідження, яке було проведено на замовлення Міністерства молоді та спорту України, що було проведено у 2015 році показало, що для молодих людей у віці 14–19 років найчастіше основними пріоритетами є освіта. Для неповнолітнього освіта є “плацдармом” для майбутнього життя, а її основи закладаються саме у досліджуваній період. Пояснимо свою позицію. Безумовно, початкова школа є дуже важливою, первинною патерною суб'єктивності особи. Проте тут закладаються основи знань на найнижчому рівні, зокрема грамотність, основи математичних та природничих знань, навички загальної комунікації в соціумі. Для того, щоб отримати належний, “підвищений старт”, таких знань є не достатньо, оскільки вони потрібні на рівні робочих професій. Належне знання іноземних мов, комп'ютерна грамотність, накопичення знань, які потрібні для майбутнього фаху – це все закладається в освітніх програмах для неповнолітніх у старших класах. До речі, автор позитивно оцінює пропоновані Міністерством освіти проект Концепції розвитку освіти до 2025 року, де вищою освітньою траєкторією школи пропонують визнати професійну школу, професійний ліцей, академічний ліцей, гімназію тощо.

Щодо неповнолітнього підліткового віку при реалізації права на освіту можна виділити ще такі особливості:

- Відсутність обов'язковості освіти після отримання освіти відповідного рівня, тобто неповнолітній у 16–17 років в Україні має право на освіту, що не субординується з його обов'язком вчитися, як, наприклад, для малолітнього. В деяких державах усе ж обов'язковість освіти зникає тільки з настанням повноліття. Ст. 19 п. 4 Закону РФ “Про освіту”, який діяв до 2012 року, вказувала, що вимога обов'язковості загальної освіти до неповнолітнього, зберігає силу до досягнення ним вісімнадцятирічного віку, якщо відповідну освіту не було отримано раніше. І тільки за згодою батьків (законних представників), комісії у справах неповнолітніх і захисту їх прав та органу місцевого самоврядування, який здійснює управління у сфері освіти, учень, який досяг віку п'ятнадцяти років, може залишити загальноосвітній заклад до отримання загальної освіти (п. 6 ст. 19). Чинний нормативний акт вказаної держави не містить схожих вимог.

- Автономність реалізації права на освіту. Неповнолітній має право вибору рівня освіти, фаховості, напрямку освіти та виду навчального закладу залежно від внутрішніх переконань та

уподобань. Батьки, законні представники, органи державної влади не наділені повноваженнями втручатися у вибір неповнолітнього, їхня функція завершується виключно на стадії сприяння. Порівняймо. В. Селюков у статті “Право дитини на освіту: забезпечення реалізації можливостей та автономності” [7] вказує на зазначені нижче обмеження автономності дітей при користуванні правом на освіту. Ми ж порівняємо ці обмеження з підлітковою категорією дітей, тобто з неповнолітніми.

По-перше, враховуючи об’єм дієздатності, який пов’язаний з досягненням певної вікової межі, як стверджує науковець, правовий статус дитини як малолітньої, неповнолітньої різний, через різні межі можливої поведінки стосовно реалізації свого права. Дитина не може самостійно прийти до навчального закладу і від свого імені написати заяву на вступ. Інколи діти навіть ще говорити не вміють, а процес реалізації права на освіту вже починається за допомогою батьків.

Ми ж стверджуємо, що неповнолітні наділені вказаною автономією, вони можуть самостійно вступати у вищі та професійно-технічні освітні заклади, навіть можуть самостійно оплачувати за навчання за наявності легальних засобів до існування та отримувати стипендію, якою ж таки мають право самостійно розпоряджатися. Ст. 4 Закону України “Про вищу освіту” [10] визначає, що громадяни України вільні у виборі вищого навчального закладу, форми здобуття вищої освіти і спеціальності. Закон України “Про професійно-технічну освіту” [11], не дивлячись на те, що є морально застарілим та потребує оновленого правотворчого втручання, все ж також визначає добровільність, оскільки професійно-технічна освіта забезпечує здобуття громадянами професії відповідно до їх покликань, інтересів, здібностей (ст. 3).

По-друге, – продовжує В. Селюков, – психофізіологічний стан дитини не дає їй повністю керувати своїми діями і нести за них відповідальність, а також усвідомлювати, що сприяє задоволенню її потреб, а що ні. Частково погоджуючись із тим, що неповнолітні повною мірою самостійно не можуть прийняти рішення щодо майбутнього фаху та на них спливають інші, зовнішні фактори, все ж підтвердимо позицію про автономність цієї правомочності на результатах самостійного опитування. Ми опитували щорічно у вересні 2015 та 2016 року по 100 студентів Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету “Львівська політехніка”, що навчаються за напрямом “Право”, про їхній вибір освітнього закладу та майбутнього фаху. 92 % (2015) та 86 % (2016) вказали, що вибір фаху – це їхня свідома позиція, щоправда, 6 студентів у 2016 році зізналися, що вони пішли навчатися, щоб не сперечатися з батьками, отримувати і в майбутньому їхню матеріальну підтримку. Також 98 % і 93 % визнали, що вони радилися з батьками, сім’єю, родиною про вибір майбутньої спеціальності. Отже, ми можемо стверджувати, що сучасні неповнолітні здатні приймати самостійне рішення у сфері освіти. Звернемо увагу, що в опитуванні брали участь тільки ті студенти, яким не виповнилося повноліття. Отож, опитування підтвердило можливість автономії вибору можливостей реалізації права на освіту неповнолітніми підліткового віку.

Щоправда, на державному рівні вказані показники дещо різняться. Міністерство освіти, молоді та спорту подає іншу, менш оптимістичну статистику. Обираючи майбутню спеціальність, лише 49 % молодих людей орієнтувалися або орієнтуються на спеціальності, які відповідають інтересам, захопленням, здібностям, ще 30 % орієнтувалися/орієнтуються на спеціальності, які забезпечать гідний заробіток, 16 % – на пораду батьків або інших родичів, 15 % – на престижну спеціальність, 11 % – на те, що освіту за такою спеціальністю можна отримати безкоштовно тощо [8, с. 5].

По-третє, у більшості національних законодавств зазначена норма стосовно обов’язку батьків піклуватися про своїх дітей. Він проявляється в обов’язку батьків здійснювати юридично значущі дії лише в інтересах та на потреби дітей. Отож батьки нав’язують свою волю дітям. Безумовно, тут слід погодитися з науковцем В. Селюковим, утім, з акцентом на ментально-національні особливості України. На нашу думку, вказана особливість є характерною не тільки для малолітніх, але й до неповнолітніх, більше того – повнолітніх осіб. Це якраз те розуміння поняття “дитина”, яке не вичерпується з настанням віку, а існує як безперервний зв’язок з батьками, який ніколи не закінчується.

Отож, можна вказувати на те, що міжнародні норми та національне законодавство створило належні передумови для реалізації права на освіту для неповнолітнього. Статистика доводить, що

67 % представників української молоді цілком або скоріше задоволені своєю освітою, тоді як незадоволених – 14 % [8, с. 6]. Саме вік дитини впливає на автономію вибору у сфері освіти, виду освіти та її загальнообов'язковість. Для старшої вікової групи неповнолітніх забезпечено широку автономію реалізації права на освіту, яке держава нормативно забезпечує.

1. Мацькевич М. М. Культурні права і свободи в системі прав і свобод людини і громадянина в Україні: історико-правовий аспект [Електронний ресурс] / М. М. Мацькевич // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 11. – С. 42–47. 2. Кальянов А. В. Культурні права громадян України в сучасному правовому просторі / А. В. Кальянов // Наукові праці МАУП. – 2013. – Вип. 3. – С. 79–88. 3. Акуленко В. Культурні права людини, громадянина і народу / В. Акуленко // Пам'ятки України. – Київ: Міністерство культури і мистецтв України, 2003. – № 3. – С. 2–11. 4. Строган А. Ю. Культурні права особи в національних та міжнародних нормативно-правових актах: порівняльний аналіз / А. Ю. Строган // Економіка та держава. – 2008. – № 8. – С. 95–97. 5. Дзвінчук Д. І. Глобальні виклики та освіта: криза ідентифікації чи розвій етнічної самобутності / Д. І. Дзвінчук // Гілея: науковий вісник. – 2014. – Вип. 86. – С. 284–288. 6. Національна доктрина розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квітня 2002 року № 347 / 2002 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 16. 7. Селюков В. С. Право дитини на освіту: забезпечення реалізації можливостей та автономності / В. С. Селюков // Право і Безпека. – 2015. – № 2. – С. 38–45. 8. Дослідження молоді України “МОЛОДЬ УКРАЇНИ – 2015” // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.gfk.com 9. Закон РФ от 10.07.1992 N 3266-1 (ред. от 12.11.2012) “Об образовании” // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_1888/ 10. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. № 37–38, ст.2004. 11. Про професійно-технічну освіту: Закон України від 10.02.1998 № 103/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998, № 32, ст. 215.

REFERENCES

1. Mats'kevych M. M. Kul'turni prava i svobody v systemi prav i svobod lyudyny i hromadyanyna v Ukrayini: istoryko-pravovyy aspekt [Cultural rights and freedom in the system of rights and freedoms of man and citizen in Ukraine historical and legal aspect]. Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine. 2011. Vol. 11. pp. 42–47. 2. Kal'yanov A. V. Kul'turni prava hromadan Ukrayiny v suchasnomu pravovomu prostori [Cultural rights hromadan Ukraine in today's legal environment]. Proceedings AIDP. 2013. Vol. 3. pp. 79–88. 3. Akulenko V. Kul'turni prava lyudyny, hromadyanyna i narod [Cultural rights citizen and people]. Monuments Ukraine. Kyiv: Ministry of Culture and Arts of Ukraine, 2003. Vol. 3. pp. 2–11. 4. Strohan A. Yu. Kul'turni prava osoby v natsional'nykh ta mizhnarodnykh normatyvno-pravovykh aktakh: porivnyal'nyy analiz [Cultural rights of the individual in national and international legalacts: acomparative analysis]. Economy and the State. 2008. Vol. 8. pp. 95–97. 5. Dzvinchuk D. I. Hlobal'ni vyklyky ta osvita: kryza identyfikatsiyi chy rozviy etnichnoyi samobutnosti [GlobalChallenge sandeducationthecrisisofidentityorethnicidentityscatter]. Gilea: Research Journal. 2014. Vol. 86. pp. 284–288. 6. Natsional'na doktryna rozvytku osvity: Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 17 kvitnya 2002 roku 347 / 2002 [National Doctrine of Education Presidential Decree Ukraine from April 17 2002 № 347/2002]. Official Bulletin of Ukraine. 2002. Vol. 16. 7. Selyukov V. S. Pravo dytyny na osvitu: zabezpechennya realizatsiyi mozhlyvostey ta avtonomnosti [The child's right to education to ensure the implementation capacity and autonomy]. Law and Security. 2015. Vol. 2. pp. 38–45. 8. Doslidzhennya molodi Ukrayiny “Molod’ Ukrayiny – 2015” [Doslidzhennya molodi Ukrayiny Molod Ukrayiny 2015]. Available at: www.gfk.com 9. ЗаконРФот 10.07.1992 N 3266-1 9. Zakon RF ot 10.07.1992 N 3266-1 (red. ot 12.11.2012) "Ob obrazovanyy" [ZakonRFot10.07.19923266-1red. Ot 12.11.2012) Ob obrazovanyy]. Available at: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_1888/ 10. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrayiny vid 01.07.2014 1556-VII [Higher Education: Law of Ukraine of 01.07.2014 number1556-VII]. Supreme Council. 2014. Vol. 37–38, st. 2004. 11. Pro profesiyino-tekhnichnu osvitu: Zakon Ukrayiny vid 10.02.1998 103/98-VR [On Vocational Education Law of Ukraine of 10.02.1998number103/98-VR]. Supreme Council of Ukraine. 1998, Vol. 32, art. 215.